

Project Cyberveilige Gemeenten

Traject Ethisch Hacken 2022

Globaal analyserapport

vvsg **howest**
hogeschool

1. Verklarende woordenlijst
2. Deel 1: Project Cyberveilige Gemeenten
 - De reikwijdte van het Traject Ethisch Hacken in 2022
3. Deel 2: Aanbod binnen het Traject Ethisch Hacken
4. Deel 3: Bevindingen en verbeterpunten
 - Inleiding
 - Bevinding 1: Actualisatie van systemen en toepassingen
 - Bevinding 2: Zwakke wachtwoorden
 - Bevinding 3: Toegangen en rechten
 - Bevinding 4: Technische beschermingsmaatregelen
 - Bevinding 5: Phishing
 - Bevinding 6: Sensibilisering
 - Bevinding 7: Continuïteit en herstel
 - Bevinding 8: Leveranciersrelaties
 - Bevinding 9: Camerabeveiliging
5. Deel 4: Meer informatie

Verklarende woordenlijst

Patchingproces	Een proces waarin je controle hebt over de patches en updates die benodigd zijn om de organisatie veilig te houden.
Een Demilitarized Zone	Een computernetwerk dat dienstdoet als bufferzone tussen twee netwerken.
Service Level Agreement (SLA)	Een dienstniveau-overeenkomst of een product-level agreement. Een type overeenkomst waarin afspraken staan tussen aanbieder en afnemer van een dienst of product.
DPO	Data Protection Officer, functionaris voor gegevensbescherming.
CISO	Chief Information Security Officer, verantwoordelijke voor het informatiebeveiligingsbeleid.
Netwerksegmentatie	Een netwerk in meerdere zones verdelen.
Versleuteling	Een methode om gegevens te coderen.

Deel 1

Project Cyberveilige Gemeenten

Project Cyberveilige Gemeenten

Om lokale besturen verder te blijven ondersteunen in hun cyberveiligheid, kreeg het **Project Cyberveilige Gemeenten** (gelanceerd in 2020) op **initiatief van minister Bart Somers** in 2022 een **vervolg**.

De verderzetting van het project, een samenwerking tussen het Agentschap Binnenlands Bestuur, Digitaal Vlaanderen, Audit Vlaanderen en de Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten, heeft als doel de **opgeleverde materialen en ondersteuning optimaal in te zetten en verspreiden**, maar daarnaast worden ook **nieuwe noden gedetecteerd**.

Lokale besturen zijn nog steeds **een gegeerd slachtoffer** voor **cyberaanvallen**, dat bleek onder meer uit de cyberincidenten in Antwerpen, Diest en Geraardsbergen, waarbij de digitale dienstverlening gedurende enkele dagen, weken of zelfs maanden werd verhinderd.

Om te bouwen aan **cyberveilige steden en gemeenten** is het natuurlijk van belang om eerst te weten waar de voornaamste **kwetsbaarheden** liggen. Als aanvulling op [de ICT-veiligheidsaudits met cofinanciering via de Vlaamse overheid](#), kunnen lokale besturen ook beroep doen op **een samenwerking met ethische hackers**.

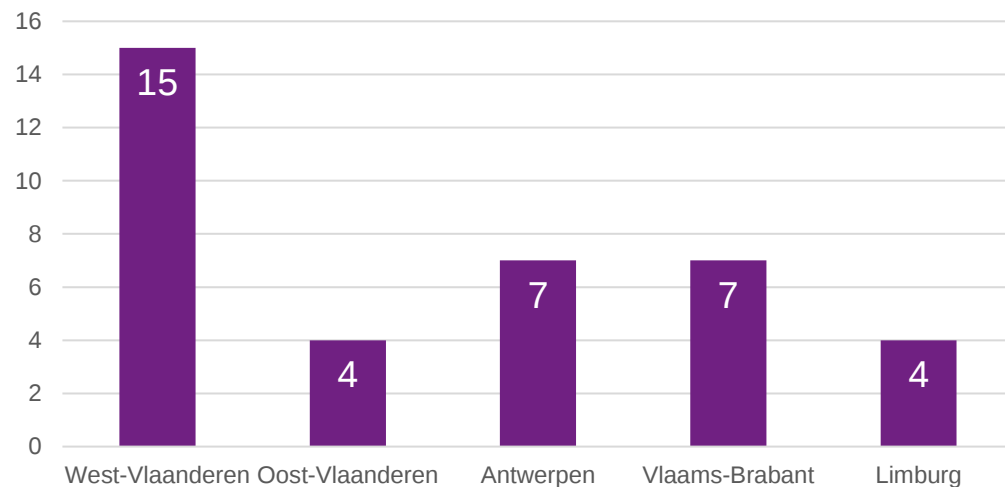
In **samenwerking** met Howest hogeschool testen **derdejaarsstudenten Toegepaste Informatica** tijdens het Traject Ethisch Hacken, **kosteloos** de cyberveiligheid van lokale besturen. In dit **globaal analyserapport** wordt een overzicht gegeven van **bevindingen en verbeterpunten** uit het traject uitgevoerd in het najaar van 2022.

De reikwijdte van het Traject Ethisch Hacken in 2022

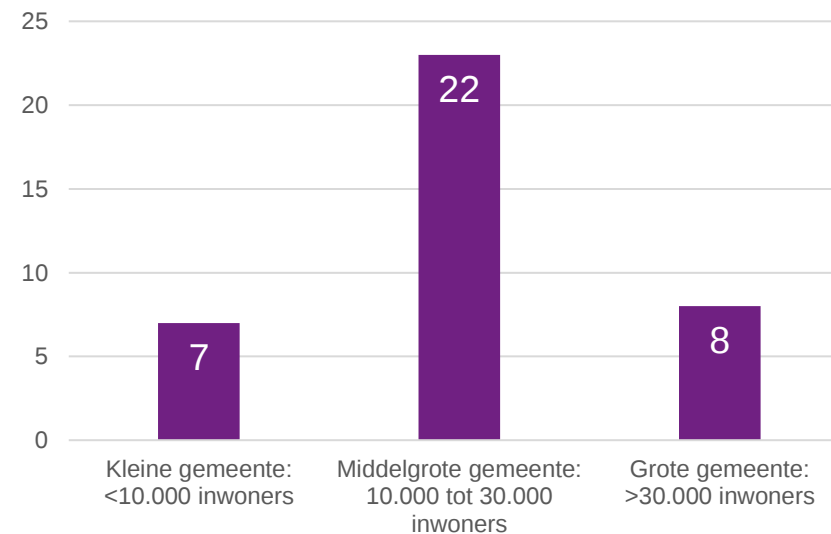
In totaal schreven **40 steden en gemeenten** zich in voor dit traject, waarvan 37 steden en gemeenten daadwerkelijk zijn ingestapt. Dit rapport beschrijft de resultaten van de **37 besturen** die in 2022 doorgelicht werden.

Howest hogeschool en de VVSG bedanken de 37 geteste steden en gemeenten en ethische hackers voor hun constructieve samenwerking in het kader van dit project. Dit globaal rapport is **een anonieme samenvatting van de individuele rapporten**, die de studenten overmaakten aan de lokale besturen op het einde van de testperiode. In dit rapport worden zowel resultaten als de aanbevelingen meegenomen.

Verdeling per provincie

Verdeling op basis van grootte

Deel 2

Aanbod binnen het Traject Ethisch Hacken

Aanbod (1/2)

Howest werkte in samenspraak met de VVSG een aanbod uit op maat van lokale besturen. Binnen dit aanbod worden **vijf standaardtests voorzien**, met daarnaast de keuze voor een optionele test.

Het **standaardaanbod** voor het Traject Ethisch Hacken 2022 bestond uit de volgende testen:

- Een **Open-Source Intelligence Test** waarbij informatie uit publieke bronnen wordt ingewonnen die het werk van hackers kan vergemakkelijken. Het kan hierbij onder andere gaan over gelekte inloggegevens en informatie over de netwerkstructuur of het hosten van websites. **Uitgevoerd in 31 besturen.**
- Een **interne blackbox pentest** waarbij de studenten zich aansluiten op het interne netwerk om kwetsbaarheden op te sporen in de systemen, netwerken, applicaties of webplatformen, zonder enige voorkennis. **Uitgevoerd in 36 besturen.**
- Een **externe blackbox pentest** waarbij de studenten zoeken naar kwetsbaarheden in de systemen zonder zich te verbinden met het interne netwerk. **Uitgevoerd in 32 besturen.**
- Een **gestructureerd interview met de functionaris gegevensbescherming (DPO) of verantwoordelijke informatiebeveiliging (CISO)** op basis van een door Howest opgestelde vragenlijst, om inzicht te krijgen in de beveiligingsmaatregelen die het lokaal bestuur inzet. **Uitgevoerd in 28 besturen.**
- Een **vragenlijst** opgesteld door de Howest-lectoren en verspreid naar de **lokale medewerkers** door de studenten. De vragenlijst peilt naar het bewustzijn van ICT-veiligheidsrisico's, de aanwezige sensibilisering binnen het lokaal bestuur en de mate waarin de medewerkers goede praktijken toepassen. **Ingevuld door 1147 medewerkers uit 35 besturen.**

Aanbod (2/2)

De deelnemende lokale besturen kunnen naast het standaardaanbod, opteren voor één van onderstaande optionele testen:

- **Een social engineering campagne** waarbij studenten kijken hoe medewerkers reageren op een phishingmail, impersonatie (waarbij de studenten onder een alias toegang proberen krijgen tot netwerken en systemen) of een USB-drop (waarbij gekeken wordt hoeveel medewerkers een USB die mogelijk malware bevat aansluiten). **Uitgevoerd in 21 lokale besturen.**
- **Een camera security audit** waarbij de studenten een test uitvoeren op een beveiligingscamera/beveiligingscamera's beheerd door het lokaal bestuur. Hierbij testen de studenten of de camera/camera's voldoende beveiligd is/zijn tegen een mogelijke cyberaanval. Er wordt o.a. gekeken naar de mogelijke configuratierisico's en de beveiliging van de netwerksegmentatie of –segregatie. **Uitgevoerd bij 2 lokale besturen.**

Bij **34 van de 37 deelnemende lokale besturen** werden er standaard- en optionele testen uitgevoerd.

Bij **3 van de 37 deelnemende lokale besturen** werden enkel standaardtesten uitgevoerd.

Alle deelnemende besturen ontvingen op het einde van de testperiode een gepersonaliseerd rapport met de gevonden aandachtspunten en aanbevelingen om de aanwezige kwetsbaarheden aan te pakken.

Deel 3

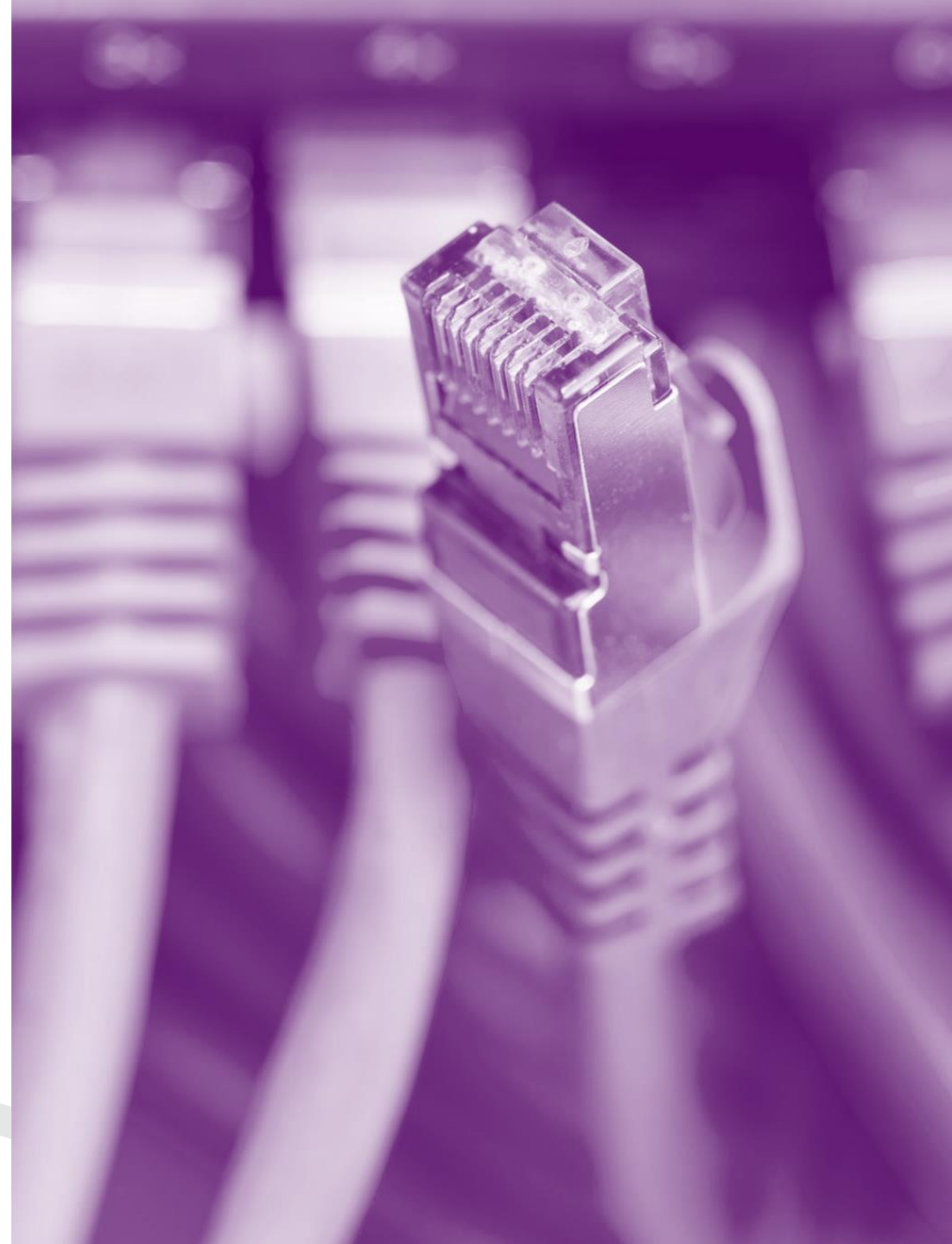
Bevindingen en verbeterpunten

De resultaten en aanbevelingen die geformuleerd werden door de Howest-studenten laten zien dat lokale besturen reeds **diverse maatregelen** nemen om de veiligheid van de aanwezige ICT-infrastructuur en bewaarde gegevens te waarborgen, maar dat een **aantal belangrijke beschermingsmaatregelen** onderbenut blijven en reële risico's onvoldoende afgedekt worden.

Bij **35 besturen** die een **interne blackbox pentest** lieten uitvoeren, zijn er meerdere kwetsbaarheden aangetroffen op het netwerk die uitgebuit kunnen worden door individuen of organisaties met een kwaadwillig oogmerk.

Bij **21 deelnemende lokale besturen** konden er tijdens de **externe blackbox pentest** diverse kwetsbaarheden gedetecteerd worden zoals bijvoorbeeld ontbrekende of incorrecte certificaten, information disclosure en onbeveiligde verbindingen.

De **resultaten en aanbevelingen** uit de studentenrapporten weerspiegelen grotendeels de bevindingen uit **de thema-audits informatiebeveiliging 2017-2018 en 2020 van Audit Vlaanderen**. Het gaat hierbij over technische kwetsbaarheden als verouderde IT-systemen en zwakke of ontbrekende versleuteling. Daarnaast zijn er ook organisatiebrede aanbevelingen zoals de sensibilisering rond phishing en cyberhygiëne, duidelijke afspraken rond toegangen en rechten en het opmaken van een business continuïteitsplan.

Eerst wordt een overzicht gegeven van **de belangrijkste bevindingen**. Vervolgens wordt er dieper ingegaan op de **specifieke kwetsbaarheden** en **risico's** die frequent terugkomen in de auditrapporten van de studenten, met enkele **aanbevelingen** om deze weg te werken.

Bevinding 1: Actualisatie van systemen en toepassingen

Het up-to-date houden van systemen en toepassingen is een belangrijk element voor een cyberveilige organisatie, aangezien veiligheidsupdates beschermen tegen gekende kwetsbaarheden. Om hierop toe te zien is het van belang om een geformaliseerd patchingproces te hebben waarin de frequentie en verantwoordelijkheden vastgelegd worden.

Bevinding 2: Zwakke wachtwoorden

Vaak wordt na installatie vergeten om standaardinstellingen, en dus ook wachtwoorden, aan te passen ondanks dat deze makkelijk geraden kunnen worden zoals een login met 'admin' als wachtwoord. Ook zwakke wachtwoorden van gebruikers maken het eenvoudiger voor hackers om toegang te verkrijgen met geautomatiseerde technieken.

Bevinding 3: Toegangen en rechten

Het is aangewezen om toegangs- en gebruiksrechten voor gebruikers te beperken tot het strikt noodzakelijke. Door deze goed af te bakenen en te monitoren kan voorzien worden in de nodige controle om onrechtmatige toegangen zoveel mogelijk te vermijden.

Bevinding 4: Technische beschermingsmaatregelen

Technische beschermingsmaatregelen als versleuteling en netwerksegmentatie hebben een positieve impact op de veiligheid van de ICT-omgeving. Versleuteling zorgt ervoor dat communicatie en gegevens niet onderschept kunnen worden, terwijl netwerksegmentatie de kans verkleint dat besmettingen het volledige netwerk kunnen impacteren.

Bevinding 5: Phishing

Phishingaanvallen waarbij men gebruikers probeert te overtuigen om op een link te klikken en/of hun gebruikersgegevens in te vullen, vormen een reële dreiging voor lokale besturen. Om het risico zoveel mogelijk te beperken is het belangrijk om in te zetten op manuele of automatische filtering en de nodige sensibilisering.

Bevinding 6: Sensibilisering

Het gedrag van medewerkers is een belangrijke schakel om netwerken, systemen en applicaties veilig te houden. Wanneer medewerkers en mandatarissen bewust zijn van de risico's die bepaalde acties en gewoonten met zich meebrengen en hun gedrag hieraan aanpassen, kunnen belangrijke kwetsbaarheden weggenomen worden.

Bevinding 7: Continuïteit en herstel

Zelfs wanneer de nodige beveiligingsmaatregelen getroffen worden bestaat de kans dat een lokaal bestuur geconfronteerd wordt met cybercriminaliteit. In een dergelijke situatie is het cruciaal dat de nodige continuïteitsmaatregelen getroffen worden om de dienstverlening waar mogelijk operationeel te houden en de werking te herstellen.

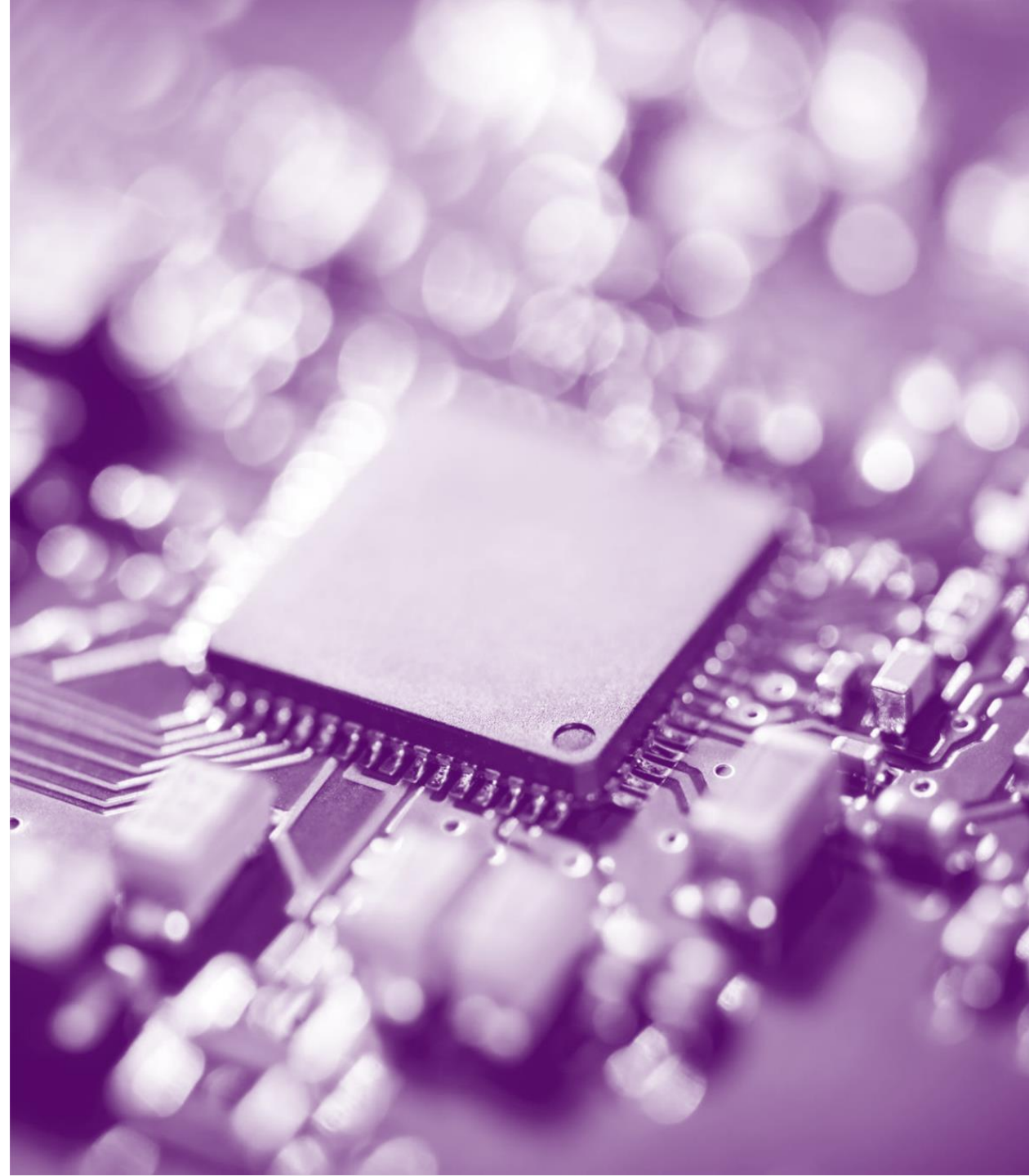
Bevinding 8: Leveranciersrelaties

Lokale besturen werken vaak samen met externe toeleveranciers voor het aanleveren en veilig houden van IT-systemen en toepassingen. Een vergaande samenwerking kan een positieve zaak zijn, maar het is daarbij cruciaal dat er duidelijke afspraken zijn voor taken en verantwoordelijkheden en dat deze ook opgevolgd worden.

Bevinding 9: Camerabeveiliging

Het inzetten van camera's binnen lokale besturen kan een ondersteuning bieden bij diverse doeleinden, zoals bijvoorbeeld bij de beveiliging van openbare gebouwen of in de strijd tegen sluikstorten. Hierbij is het van belang dat lokale besturen een adequaat en verantwoord camerabeleid hanteren.

Actualisatie van systemen en toepassingen

Bevinding 1: Actualisatie van systemen en toepassingen

Het up-to-date houden van systemen en toepassingen is een belangrijk element voor een cyberveilige organisatie, aangezien veiligheidsupdates beschermen tegen gekende kwetsbaarheden. Om hierop toe te zien is het van belang om een geformaliseerd patchingproces te hebben waarin de frequentie en verantwoordelijkheden vastgelegd worden.

- Verouderde systemen en toepassingen werden bij **31 lokale besturen** gevonden tijdens de pentesten. Hierbij gaat het over systemen en toepassingen die ondertussen minder of niet meer ondersteund worden door de leverancier en dus geen beveiligingsupdates meer krijgen in de toekomst. Verouderde systemen zorgen ervoor dat hackers misbruik kunnen maken van reeds gekende kwetsbaarheden.
- Een **uitgewerkte inventarisatie van IT-gerelateerde objecten** zoals servers, routers, computers en printers kan eveneens een belangrijk hulpmiddel zijn om ervoor te zorgen dat systemen en toepassingen niet vergeten worden doorheen de tijd. In **18 van de 37 deelnemende lokale besturen** is er sprake van een inventaris die de levensloop van IT-gerelateerde objecten bijhoudt, maar toch zijn er ook meerdere lokale besturen waarbij dit hulpmiddel afwezig of onvolledig is.
- Uit de **28 interviews** met de bevroagde DPO's of CISO's blijkt dat slechts **11 lokale besturen** reeds beschikken over een **geformaliseerd patchingproces** voor infrastructuur die essentieel is voor de werking en dienstverlening van het lokaal bestuur. In de overige steden en gemeenten kon geen of slechts een beperkt patchingproces voorgelegd worden, terwijl dit een belangrijk hulpmiddel is om erop toe te zien dat systemen en toepassingen de nodige patches krijgen.

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- **Wanneer verouderde versies van systemen aangetroffen worden, dienen deze zo snel mogelijk geüpdatet te worden naar de meest recente versie.** Het is belangrijk dat hierrond duidelijke afspraken gemaakt worden en verantwoordelijkheden worden toegewezen, zowel intern als met externe dienstenleveranciers.
- **Maak werk van een geformaliseerd patchingproces** voor infrastructuur die een belangrijke rol speelt in de werking en dienstverlening van het lokaal bestuur, **als** een dergelijk document nog niet aanwezig is. Een uitgewerkt proces kan helpen om de bovenvermelde aanbeveling in de praktijk te brengen en een duidelijk referentiekader te creëren voor lokale medewerkers en externe leveranciers. Een geautomatiseerd updateproces kan hierop een waardevolle toevoeging zijn.
- **Werk een omvattende inventarisatie van IT-gerelateerde objecten uit en tracht deze zo volledig mogelijk te maken,** door bijvoorbeeld actuele informatie per asset toe te voegen en licentiegegevens te integreren. Op zich draagt een dergelijke inventarisatie niet actief bij aan het patchingproces, maar het zorgt ervoor dat het lokaal bestuur weet welke systemen en toepassingen de nodige aandacht dienen te krijgen. Hierbij is het belangrijk dat zo'n inventaris steeds actueel is. Wanneer oude toestellen worden vervangen, moet dit goed worden bijgehouden.
- **Laat de IT-omgeving op geregelde tijdstippen testen via professionele netwerkscans of ICT-veiligheidsaudits** om zo verouderde systemen en toepassingen op te sporen die mogelijk over het hoofd werden gezien.

Zwakke wachtwoorden

Bevinding 2: Zwakke wachtwoorden

Vaak wordt na installatie vergeten om standaardinstellingen, en dus ook wachtwoorden, aan te passen ondanks dat deze makkelijk geraden kunnen worden zoals een login met 'admin' als wachtwoord. Ook zwakke wachtwoorden van gebruikers maken het eenvoudiger voor hackers om toegang te verkrijgen met behulp van geautomatiseerde technieken.

- In **8 besturen** werden er **zwakke wachtwoorden** aangetroffen tijdens de pentesten. Bij **12 besturen** bleek er geen login te zijn of een automatische login voor een of meerdere systemen en toepassingen aanwezig te zijn.
- In **20 besturen** gaven de **standaardwachtwoorden of ontbrekende wachtwoorden toegang tot administrator-accounts met hoge privileges**. De impact varieert sterk: in sommige gevallen kunnen studenten enkel gegevens inkijken of manipuleren, terwijl andere toegangen de mogelijkheid bieden om belangrijke instellingen te wijzigen.
- Ook het regelmatig hernieuwen van wachtwoorden is een belangrijke beveiligingsmaatregel om ongeoorloofde toegangen te vermijden. De **Open-Source Intelligence testen** door de studenten bevestigen het belang van deze aanbeveling, aangezien bij er bij **16 van de 31 lokale besturen** die deze test liet uitvoeren mailadressen van medewerkers werden gevonden die ooit deel uitmaakten van een datalek.

Bevinding 2: Zwakke wachtwoorden

- Uit de gesprekken met de DPO's of CISO's kwam naar boven dat een gedocumenteerd wachtwoordbeleid aanwezig is in **23 van de 37 geteste besturen**. Bij **5 lokale besturen** werd aangegeven dat ze niet beschikken over een volledig uitgewerkt wachtwoordbeleid met minimumvereisten.
- De aanwezigheid van een **gedocumenteerd wachtwoordbeleid** is echter niet voldoende om de veiligheid van wachtwoorden te garanderen. De regels die hierin vervat zitten, moeten ook bijdragen tot een voldoende hoge complexiteit.
- De vereiste minimale lengte varieert sterk naar gelang het lokaal bestuur, **van 0 tot 15 tekens**.

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- **Kijk systemen en toepassingen na op standaardwachtwoorden** en zorg er voor dat bij de installatie of introductie van nieuwe systemen en toepassingen inloggegevens gewijzigd worden naar wachtwoorden met een hoge complexiteit of dat een wachtwoord ingesteld wordt indien het ontbreekt.
- **Hanteer een sterk wachtwoordbeleid** in het lokaal bestuur en dwing dat waar mogelijk af bij zowel technische als gewone gebruikersaccounts. Kijk hiervoor bijvoorbeeld naar de aanbevelingen van Safe on Web, waar men wachtwoorden of zinnen van **minstens 13 tekens met een combinatie van cijfers, hoofdletters en speciale tekens** aanraadt. Zorg er ook voor dat gebruikers hun wachtwoorden periodiek aanpassen, want ook sterke wachtwoorden kunnen gekraakt worden.
- Indien sterke wachtwoorden niet voor alle toepassingen en systemen afgedwongen kunnen worden, is een belangrijke rol weggelegd voor **sensibilisering bij gebruikers**, al dan niet op basis van reeds bestaand campagnemateriaal.

Bevinding 3

Toegangen en rechten

Bevinding 3: Toegangen en rechten

Het is aangewezen om toegangs- en gebruiksrechten voor gebruikers te beperken tot het noodzakelijke. Door deze goed af te bakenen en te monitoren kan voorzien worden in de nodige controle om onrechtmatige toegangen zoveel mogelijk te vermijden.

- Tijdens **de interne blackbox pentest** werden er bij **10 lokale besturen** te ruime toegangen en gebruikersrechten aangetroffen voor interne gebruikers. Hierbij gaat het bijvoorbeeld over gedeelde mappen met gevoelige informatie voor het volledige netwerk en te uitgebreide lees- en schrijfrechten voor gastaccounts.
- Een **identity en access management systeem** dat helpt om correcte authenticatie te garanderen en het beleid rond toegangsrechten uniform toe te passen, werd gerapporteerd in een meerderheid van de DPO-CISO interviews. Maar bij **7 lokale besturen** werd er nog geen beroep gedaan op een systeem dat het beheer van rechten en toegangen vereenvoudigt.
- **Tweestapsverificatie (2FA) of Multifactorauthenticatie (MFA)** die een bijkomende authenticatiestap voorziet om toegangen extra te beveiligen, werd nog maar in **14 van de 28 bevraagde besturen** voorzien.

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- **Zorg voor een gestandaardiseerde procedure die helpt bij het toekennen en intrekken van toegangen en rechten.** Wanneer er een vast proces is voor een medewerker die in dienst treedt, de dienst verlaat of verandert van dienst, kan vermeden worden dat onbevoegde personeelsleden en externen toegang krijgen tot gevoelige informatie.
- **Een periodiek nazicht van toegangen en rechten** kan ook dienen als extra beheersmaatregel.
- **Versterk de huidige aanpak met een identity and access management systeem.** Duidelijke processen zijn een belangrijke eerste stap, maar voor de concrete toepassing is het interessant om gebruik te maken van een sluitend beheerssysteem, zoals [ACM-IDM](#) (het Toegangs- en Gebruikersbeheer van de Vlaamse Overheid).
- **Zet, indien nog niet aanwezig, in op [tweestaps- of multifactorauthenticatie](#) als extra beveiligingslaag**, gecombineerd met een sterk afgedwongen wachtwoordbeleid en een sluitend beheer van toegangen en rechten. Zo kan deze technologie gevoelige informatie en systemen veilig houden.

Bevinding 4

Technische beschermingsmaatregelen

Bevinding 4: Technische beschermingsmaatregelen

Technische beschermingsmaatregelen als versleuteling en netwerksegmentatie hebben een positieve impact op de veiligheid van de ICT-omgeving. Versleuteling zorgt ervoor dat communicatie en gegevens niet onderschept kunnen worden, terwijl netwerksegmentatie de kans verkleint dat besmettingen het volledige netwerk kunnen impacteren.

- In **27 van de 37 deelnemende besturen** werden tijdens de pentesten communicatieprotocollen gedetecteerd die onvoldoende of niet geëncrypteerd zijn, zoals HTTP in plaats van het veiligere HTTPS, die het mogelijk maken voor hackers om mee te kijken of verzonden gegevens te onderscheppen.
- Wanneer men gevoelige informatie opslaat, die niet actief gebruikt wordt, is het veiliger om dit te doen met de nodige **encryptie** zodat deze enkel geraadpleegd kan worden met een unieke sleutel. In realiteit gebeurt dit echter zelden bij de geteste besturen. De DPO-CISO interviews wijzen immers uit dat slechts **13 van de 37 lokale besturen** deze praktijk consequent toepassen voor gevoelige informatie. Wanneer studenten peilden naar het gebruik van versleuteling voor het verzenden van dergelijke informatie via het internet, gaven **14 besturen** aan dit reeds toe te passen.
- Uit de DPO-CISO interviews blijkt ook dat het merendeel van de lokale besturen reeds stappen heeft gezet om het netwerk op te delen in segmenten. In **10 van de 28 bevraagde lokale besturen** voorziet men reeds een extra beveiligingslaag, zoals **een Demilitarized Zone** voor systemen met een hoog risico.

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- **Vervang verouderde encryptie-methoden** zoals HTTP of verouderde communicatieprotocollen door hedendaagse, veiligere varianten zodat aanvallers geen vertrouwelijke informatie kunnen ontsleutelen en bekijken. Evalueer ook periodiek of de gehanteerde methodes en gebruikte algoritmes nog steeds voldoende sterk zijn.
- **Maak werk van een lokaal beleid rond versleuteling, met aandacht voor zowel het opslaan als het versturen van gevoelige informatie en informatiedragers als USB's.** Bekijk welke IT-apparatuur het best versleuteld wordt - bijvoorbeeld door de aanwezigheid van gevoelige informatie - en kies voor een versleutelingsprogramma met een voldoende encryptiesterkte.
- **Een extra beschermingsmaatregel kan bestaan uit de investering in netwerksegmentatie en segregatie,** zodat de schade bij een cyberaanval zoveel mogelijk ingeperkt wordt. Zorg er ook voor dat servers en andere apparaten die toegankelijk moeten zijn van buiten het interne netwerk, in een gedemilitariseerde zone geplaatst worden.

Bevinding 5

Phishing

Bevinding 5: Phishing

Phishing aanvallen waarbij men gebruikers probeert te overtuigen om op een link te klikken en/of hun gebruikersgegevens in te vullen, vormen een reële dreiging voor lokale besturen. Om het risico zoveel mogelijk te beperken is het belangrijk om in te zetten op manuele of automatische filtering en de nodige sensibilisering.

- In **21 lokale besturen** werd een phishing e-mailcampagne uitgevoerd, waarbij de studenten een frauduleuze, doch onschadelijke mail opstelden met een URL die leidt naar een geloofwaardig uitziende, maar vervalste inlogpagina. Gemiddeld klikte **9,5% van de medewerkers** naar wie een mail verstuurd werd, op de link en vulde in totaal **4% van de medewerkers zijn of haar gegevens in op de inlogpagina**.
- In **3 van de 21 besturen** konden de phishing mails geen slachtoffers maken.
- In de vragenlijst ingevuld door **1147 medewerkers uit 35 deelnemende lokale besturen**, geven **134 medewerkers** aan dat ze automatisch zouden klikken op een link in een onverwachte mail van een bekend contact.
- Door **426 van de 1147 medewerkers** die de vragenlijst invulden, werd aangegeven dat hun lokaal bestuur voorziet in training rond phishing mails om de 6, 12, 24 of 60 maanden. Toch verklaren **721 van de 1147 bevraagde medewerkers** dat er binnen hun lokaal bestuur geen training wordt voorzien.

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- **Zorg voor een duidelijk aanspreekpunt en bijhorende meldingsprocedure voor medewerkers** die een mogelijke phishing aanval detecteren en zorg er ook voor dat hier rond frequent gecommuniceerd wordt. Het is belangrijk om in te zetten op een bedrijfscultuur waar medewerkers phishing intern durven te signaleren, ook wanneer het misschien gaat over een vals alarm.
- Deze aanbeveling kan gekoppeld worden aan de **AVG (Algemene Verordening Gegevensbescherming) en het informatieveiligheidsplan**. In dit geval moet er een incidentenprocedure of register worden bijgehouden wanneer iemand toch in de val van een phishing zou trappen.

→ [Sensibiliseringsmateriaal](#) i.v.m. de gevaren van phishing kan je terugvinden in de [Toolkit Cybersecurity van VVSG](#).

Een mail
zoals alle andere,
of is er meer aan de hand?

VVSG

Wees op je hoede voor phishing.
Open bij twijfel geen links of bijlagen
en stuur verdachte berichten door
naar het meldpunt in je lokaal bestuur.

Sensibilisering

Bevinding 6: Sensibilisering

Het gedrag van medewerkers is een belangrijke schakel om netwerken, systemen en applicaties veilig te houden. Wanneer medewerkers en mandatarissen zich bewust zijn van de risico's die bepaalde acties en gewoonten met zich meebrengen en hun gedrag hieraan aanpassen, kunnen belangrijke kwetsbaarheden weggenomen worden.

- Uit de vragenlijst naar **1147 lokale medewerkers** blijkt dat zij zich in zekere mate **bewust zijn van goede praktijken** zoals het vergrendelen van de werkcomputer bij het verlaten van het werkstation, het versnipperen van gevoelige informatie alvorens deze weg te gooien of aparte wachtwoorden voor werk en privé. Maar dat de concrete toepassing varieert sterk.
- De verdeelde resultaten uit de vragenlijst geven aan dat lokale besturen in bewustmaking voorzien, zoals toelichtingen bij het wachtwoordbeleid, posters, phishing training of mails met aandachtspunten voor informatiebeveiliging, maar dat de frequentie sterk verschilt.
- Zo geeft **84% van de medewerkers** aan regelmatig mails met aanbevelingen te ontvangen, terwijl **29%** aangeeft toelichtingen te krijgen tijdens vergaderingen i.v.m. het gebruik van de werkcomputer. Slechts **9% van de medewerkers** geeft aan gesensibiliseerd te worden a.d.h.v. posters op de werkvloer.

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- **Hanteer een mix van sensibiliseringspraktijken**, zodat medewerkers meermaals en via diverse methodes gewezen worden op het belang van een goede cyberhygiëne. Wanneer medewerkers bijvoorbeeld na een toelichting over het gebruik van de werkcomputer deze boodschap ook terugvinden op de werkvloer in de vorm van een poster, kan dit de retentie bevorderen. Het bestaand campagnemateriaal van onder andere CCB, Safe on Web en de Cyber Security Coalition kan hierbij helpen.
- **Zorg ervoor dat sensibilisering een aangehouden engagement is**. Het is belangrijk dat cyberveiligheid meermaals onder de aandacht van medewerkers wordt gebracht. Van bij de werving tot de indiensttreding, met periodieke herhalingen voor wie reeds langer werkt bij het lokaal bestuur.
- **Kader sensibiliseringsacties binnen een organisatiebrede aandacht voor cyberveiligheid**. Sensibilisering dient voorzien te worden voor alle lagen van het lokaal bestuur, met gerichte training voor wie dagdagelijks werkt met persoonsgegevens, maar ook initiatieven voor algemene medewerkers. Betrokkenheid van directie, diensthoofden en mandatarissen kan de impact van deze inspanningen versterken.
- De twee laatste aanbevelingen kunnen gekoppeld worden aan het **AVG (Algemene Verordening Gegevensbescherming)**, het informatieveiligheidsplan en de taken van een **DPO (Data Protection Officer)** binnen een lokaal bestuur.

Cyberveilige gemeenten?

We zijn ermee bezig!

Er is een procedure voor het tijdig uitvoeren van veiligheidsupdates

Medewerkers worden op regelmatige basis gesensibiliseerd over cybercrime

Accounts van medewerkers zijn beveiligd met sterke wachtwoorden en multifactorauthenticatie

Afspraken met externe leveranciers worden gemaakt en opgevolgd

Toegangen en rechten worden sluitend beheerd en gemonitord

De technische beveiliging wordt versterkt met versleuteling en netwerksegmentatie

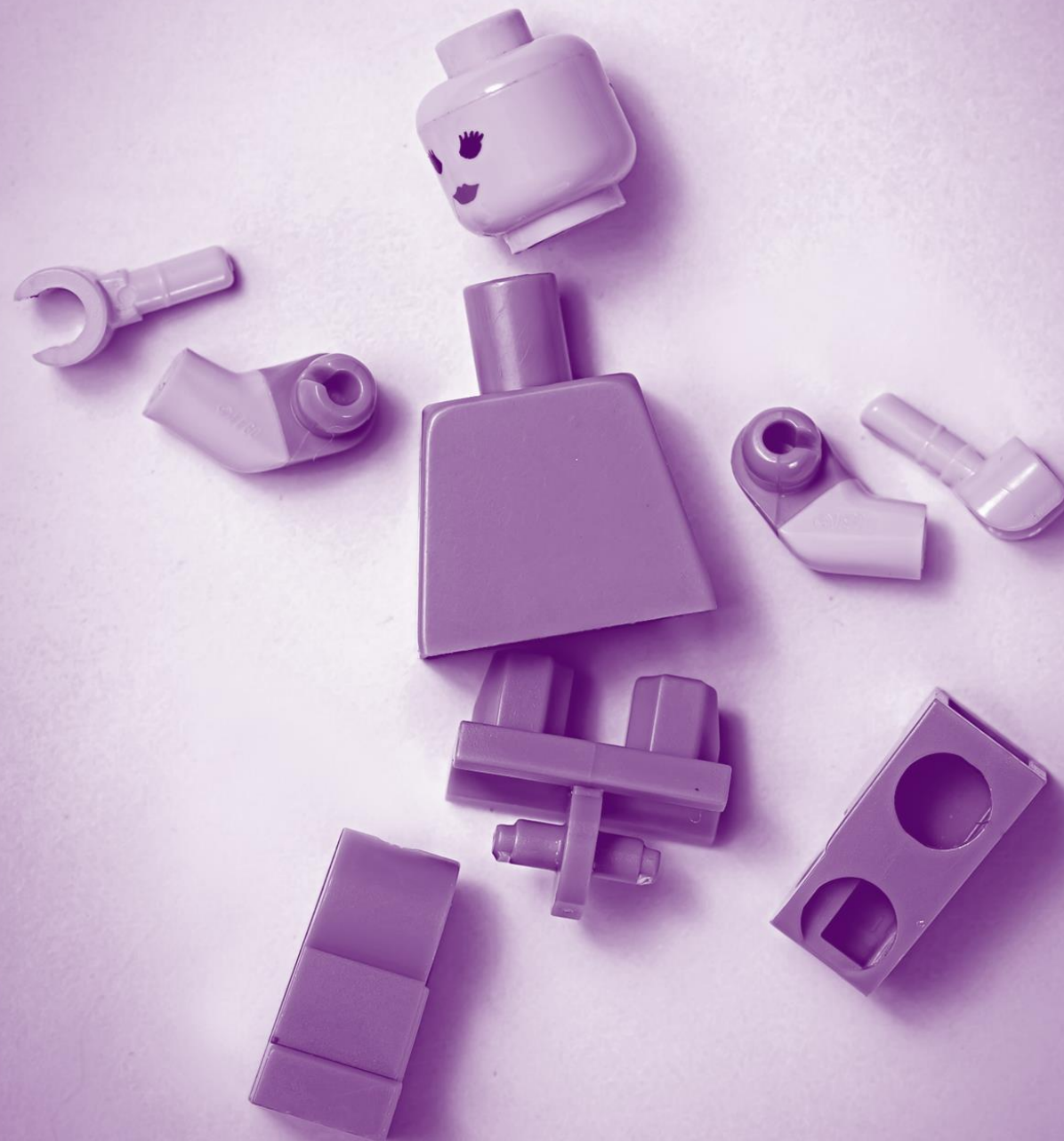

Plannen voor de aanpak van incidenten zijn uitgeschreven en ingeoeft

Bevinding 7

Continuïteit en herstel

Bevinding 7: Continuïteit en herstel

Zelfs wanneer de nodige beveiligingsmaatregelen getroffen worden bestaat de kans dat een lokaal bestuur geconfronteerd wordt met cybercriminaliteit. In een dergelijke situatie is het cruciaal dat de nodige continuïteitsmaatregelen getroffen worden om de dienstverlening waar mogelijk operationeel te houden en de werking te herstellen.

- De gestructureerde interviews met DPO's en CISO's uit **27 lokale besturen** leren ons dat een volledig uitgewerkt **business continuïteitsplan**, dat helpt bij het herstel van de dienstverlening binnen een redelijke termijn, slechts aanwezig is in **8 van de betrokken besturen**.
- Een **back-up en herstelplan** om systemen en data zo snel mogelijk terug operationeel te krijgen, werd bij **15 van de 28 bevraagde lokale besturen** reeds opgemaakt. De overige lokale besturen beschikken nog niet over een volledig uitgewerkt back-up en herstelplan.
- In kader van **een goede back-up en herstelstrategie** is het ook van belang dat gemaakte back-ups periodiek getest worden. Deze praktijk wordt consequent toegepast bij **12 van 28 bevraagde lokale besturen**.

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- **Maak zo snel mogelijk werk van een business continuïteitsplan**, zodat efficiënt opgetreden kan worden wanneer belangrijke dienstverlening uitvalt ten gevolge van een cyberaanval. Indien er reeds een plan voorhanden is, is het belangrijk dat dit plan ook jaarlijks geëvalueerd wordt om te verzekeren dat de beschreven informatie nog steeds courant is.
 - Hiervoor kan je gebruik maken van [het sjabloon business continuïteitsplan](#) uit de [Toolkit Cybersecurity](#).
- **Zorg voor een volledig uitgewerkt back-up en herstelplan.** Voorzie binnen dit plan ook ruimte om de back-upstrategie en back-ups op geregelde tijdstippen te testen, zodat men in tijden van hoge nood niet tot de ontdekking komt dat de gemaakte back-ups niet bruikbaar zijn voor de herstelfase.

Bevinding 8

Leveranciersrelaties

Bevinding 8: Leveranciersrelaties

Lokale besturen werken vaak samen met externe leveranciers voor het aanleveren en veilig houden van IT-systemen en toepassingen. Een vergaande samenwerking kan een positieve zaak zijn, maar het is daarbij cruciaal dat er duidelijke afspraken zijn voor taken en verantwoordelijkheden en dat deze ook opgevolgd worden.

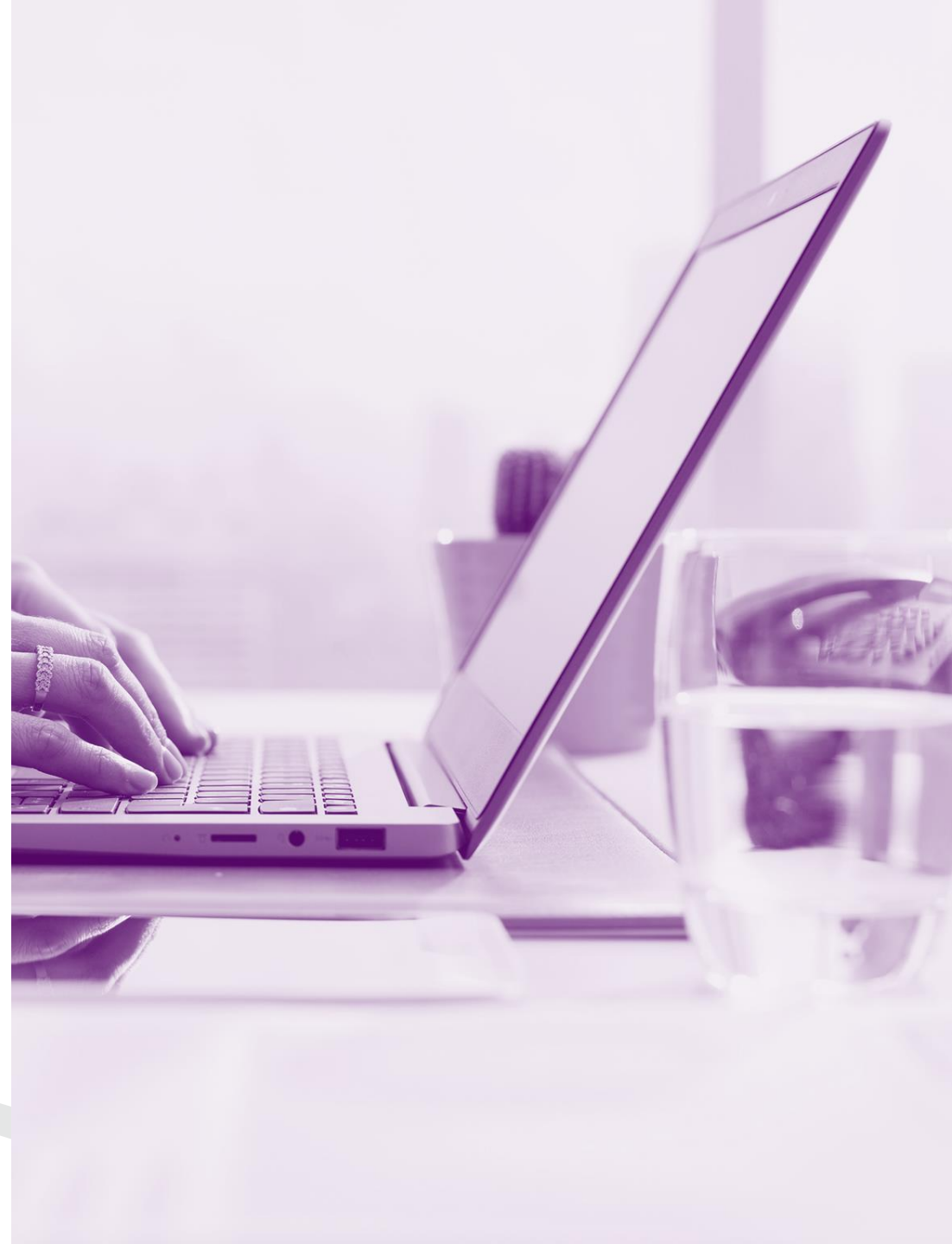
- Bij **20 lokale besturen** worden afspraken over de rollen, verantwoordelijkheden en aansprakelijkheid inzake cyberveiligheid nog niet opgenomen in leveranciers-, derden- en partnerovereenkomsten.
- Het controleren van externe dienstverleners op het naleven van de vastgelegde **Service Level Agreements (SLA's)** blijkt een meer courante praktijk: **11 van de 28 bevraagde DPO's en CISO's** geeft aan dat er geregeld controles uitgevoerd worden om hierop toe te zien.

Bevinding 8: Leveranciersrelaties

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- Wanneer er een grote afhankelijkheid is van externe software- en ICT-dienstenleveranciers - wat ook vaak het geval blijkt - is het belangrijk om **duidelijke afspraken te maken rond o.a. het actualiseren van systemen en toepassingen en het opvolgen bij storingen**. Het dient steeds duidelijk te zijn welke verantwoordelijkheden bij het lokaal bestuur en de externe partners liggen.
- Voorzie ook in **het nodige toezicht op de naleving van gemaakte afspraken**. Een goede vertrouwensrelatie wil niet zeggen dat er geen plaats is voor periodieke controles om problemen en misverstanden te vermijden.

Camerasbeveiliging

Bevinding 9: camerabeveiliging

Het inzetten van camera's binnen lokale besturen kan een ondersteuning bieden bij diverse doeleinden, zoals bijvoorbeeld bij de beveiliging van openbare gebouwen of in de strijd tegen sluikstorten. Hierbij is het van belang dat lokale besturen een adequaat en verantwoord camerabeleid hanteren.

- Uit de DPO/CISO-interviews bij **28 lokale besturen** blijkt dat **22 lokale besturen** één of meerdere camera's binnen hun stad of gemeente beheren.
- Bij het verwerken van informatie en gegevens verzameld door het gebruik van een beveiligingscamera, moet er een **gegevensbeschermingseffectbeoordeling (GEB) of Data Protection Impact Assessment (DPIA)** worden opgesteld. Hierbij geven **18 lokale besturen** aan dat er geen GEB/DPIA werd opgemaakt.
- Om een beveiligingscamera optimaal te beschermen, is het belangrijk dat de toestellen **afgeschermd** zijn van de rest van het intern netwerk. Zo'n **39% van de lokale besturen** geven aan dat hun camera's zijn afgeschermd. Maar bij **46% van de lokale besturen** kan een camera van buiten het intern netwerk worden bereikt.
- Bij **22 van de 28 bevraagde lokale besturen** werden er duidelijke afspraken gemaakt over wie toegang mag hebben tot de camera en de gecapteerde informatie, gegevens en/of beelden.
- De gecapteerde informatie, gegevens en beelden worden bij **53% van de lokale besturen tot 30 dagen bewaard**. Bij **de helft van de bevraagde lokale besturen** wordt er van de informatie, gegevens en beelden een back-up gemaakt.

Aanbevelingen uit de studentenrapporten

- Externen kunnen gemakkelijk toegang krijgen tot een beveiligingscamera indien deze wordt beveiligd met **een standaard wachtwoord**, dat via de handleiding van de fabrikant te achterhalen valt. Daarom is het belangrijk om bij gebruik **een eigen wachtwoord in te stellen en deze periodiek te wijzigen**.
- Zorg ervoor dat er **duidelijkheid** is over **wie** toegang heeft tot de beveiligingscamera en **welke rechten** deze personen hebben inzake consultatie gegevens en beeldmateriaal.
- **Isoleer** het netwerk waarop de beveiligingscamera zich bevindt, van het overige interne netwerk en/of voorzie extra beveiligingsmaatregelen met betrekking tot de toegang van het netwerk. **Netwerksegmentatie** kan hierbij van toepassing zijn.
- Maak intern duidelijke afspraken over **de bewaartijd** van informatie, gegevens en beeldmateriaal verkregen door het gebruik van beveiligingscamera's.

Meer informatie

Het **Traject Ethisch Hacken** kadert binnen **het Project Cyberveilige Gemeenten** dat gecoördineerd wordt door de VVSG, met ondersteuning van **de Vlaamse Overheid**. Voor meer info over **het project en de verschillende luiken** kan je terecht op de VVSG-website. Op [de projectpagina cyberveiligheid](#) zijn ook tools te vinden die gebruikt kunnen worden om de lokale aanpak te versterken, zoals een sjabloon voor een business continuïteits- en crisiscommunicatieplan en inspirerende infosessies.

In **de conclusie** van dit analyserapport wordt verwezen naar **de rapporten die Audit Vlaanderen uitwerkte in kader van de thema-audits Informatiebeveiliging 2017-2018 en 2020**. Beide documenten zijn te raadplegen op [de website](#) van Audit Vlaanderen. Agentschap Binnenlands Bestuur en Audit Vlaanderen coördineren ook het aanbod van professionele ICT-veiligheidsaudits met cofinanciering in het kader van het Programma Cyberveilige Gemeenten. [Hier](#) vind je meer informatie over het aanbod en de bestelprocedure.

Voor diverse aanbevelingen uit dit analyserapport bestaan reeds **goede praktijkvoorbeelden** bij lokale besturen. [Op de website van de Vlaamse overheid](#) staan een twintigtal praktijken die kunnen helpen bij het uitwerken van een eigen lokale aanpak.

Het Traject Ethisch Hacken kwam tot stand door **een samenwerking** met derdejaarsstudenten [Toegepaste Informatica](#) van Howest. Voor meer informatie over de opleiding en de afstudeerrichtingen kan je terecht op de website van de hogeschool.

In **het najaar van 2023** zal een herhaling van het Traject Ethisch Hacken plaatsvinden. Indien jouw lokaal bestuur hier graag deel van wil uitmaken, kan je dit reeds melden [via mail](#). Het vervolgetraject zal formeel aangekondigd worden via de VVSG-kanalen.

Vereniging van Vlaamse Steden en Gemeenten
Bischoffsheimlaan1-8, 1000 Brussel

www.vvsg.be

cyberveiligheid@vvsg.be